Ny rödlista över Sveriges evertebrater — klarar vi att säkerställa den biologiska mångfalden i landet?

Ehnström, B., Gärdenfors, U. & Lindelöw, Å. 1993. *Rödlistade evertebrater i Sverige 1993*. Databanken för hotade arter, Uppsala. 69 sid. 24 x 17 cm, häftad. ISBN 91-88506-02-9. Distribueras av SLU Info/Försäljning, Sveriges Lantbruksuniversitet, Box 7075, S-750 07 Uppsala, tel. 018/67 11 20. Pris SEK 75,-.

Den första svenska förteckningen över rödlistade ryggradslösa djur publicerades i Entomologisk Tidskrift 1987 och blev officiell ett år senare i och med att Naturvårdsverket antog den. Databanken för hotade arter vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala har ansvaret för att ta fram och med ca fem års mellanrum revidera listor för samtliga organismgrupper med hotade arter. Faunavårdskommittén för ryggradslösa djur saknade resurser att i den första listan ta med alla berörda grupper. Några blev därmed underrepresenterade eller lämnades helt utanför. Inte heller var det då genomförbart för kommittén att ta med samtliga arter som kunde bedömas som hänsynskrävande (hotkategori 4).

I och med 1987 års rödlista började ett påtagligt mer intensivt naturvårdsarbete hos landets entomologer och entomologiska föreningar. Dessutom började samhället i övrigt mer och mer efterfråga uppgifter om ryggradslösa djur. Idag behandlas de vid diskussioner om naturvård många gånger nästan lika respektfullt som t ex däggdjur och orkidéer. De senaste få åren har således en tydlig attitydförändring glädjande nog skett.

Nya rödlistan

Den nya officiella hotlistan kom ut våren 1993. I listan har som i den tidigare upptagits arter som klassas som försvunna, akut hotade, sårbara, sällsynta eller hänsynskrävande. Totalt finns 1 876 arter förtecknade, vilket är mer än en fördubbling av antalet arter jämfört med 1987 års lista. Förklaringen till det ökade artantalet är huvudsakligen att de hänsynskrävande arterna tagits med, liksom de limniska grupperna. De marina grupperna är dock fortfarande inte upptagna i hotlistan, arbetet med dem lär pågå. Jämfört med 1987 års lista har 29 arter utgått, varav 21 fjärilsarter och fem skalbaggar.

Alla nytillkomna arter och sådana som fått ändrad hotstatus jämfört med 1987 års lista har försetts med en asterisk i förteckningen och en genomläsning visar att den nya rödlistan innehåller många förändringar. Vid en genomgång av hotorsakerna framgår tydligt att det är de areella näringarna, främst skogs- och jordbruk, som utgör de avgjort största hotorsakerna. Skogsbruket genom överdriven rationalisering inriktad på förenklad produktion och jordbruket huvudsakligen genom upphörd hävd (med slåtter eller bete) av ängs- och hagmarker. Hela det svenska landskapet har de senaste 30-40 åren genomgått en omfattande trivialisering. Småbrutenheten i kulturlandskapet försvinner och gammelskogarna städas undan. Variationen i våra marker minskar därför i mycket rask takt.

Andra hotorsaker som drabbar många evertebrater som är knutna till öppna sandmarker är de ännu idag vanligt använda och alltför schablonmässiga efterbehandlingsmetoderna av sand- och grustäkter (främst släntning och igenplantering), som till råga på allt ofta är genomdrivna av berörda naturvårdsmyndigheter.

Urvalskriterierna vid behandlingen av några grupper har i viss mån varit olika. Detta har gjort att en eftersträvansvärd kongruens i synsättet mellan olika grupper delvis saknas. Till exempel gäller detta skalbaggar och småfjärilarna. Flera småfjärilsarter som lever t ex av vedsvamp eller i övrigt är vedassocierade, finns inte representerade. Bland skalbaggarna har däremot nära hälften av alla vedlevande arter tagits med. En viktig utgångspunkt vid urvalet av skalbaggsarterna har varit hotfaktorn brist på substrat i dagens skogar, alltså ett mer systemorienterat synsätt istället för en renodlat artinriktad behandling art för art. Utifrån en sådan utgångspunkt bör fler vedassocierade småfjärilar tas med. Även evertebrater knutna till hotade växter bör tas med i rödlistan eftersom dessa rimligen är minst lika hotade som sina värdar, av

populationsdynamiska orsaker kanske ibland betydligt mer hotade. I rödlistesammanhang kan därför systemorienterade synsätt många gånger överbrygga våra ofta bristfälliga kunskaper om enskilda arter och därmed öka användbarheten av rödlistorna i det praktiska naturvårdsarbetet.

Bengt Ehnström, ansvarig för faunavårdskommitténs grupp för evertebrater, har varit och är motorn i rödlistearbetet och ska särskilt omnämnas. Flera entomologer — de allra flesta amatörer — har bidragit med synpunkter och kommentarer på arturval och hotstatus. Amatörernas betydelse i detta arbete är i själva verket av avgörande betydelse och därför väsentligt att peka på. Utan medverkan och beredvillighet från amatörerna att genom ideellt arbete ta fram uppgifter och iakttagelser kommer kunskapsinsamlingen och därmed ökningen av kunskapsnivån i vårt land praktiskt taget helt att upphöra. Förhållandena är liknande i de flesta andra länder.

Det är på sin plats att göra ett litet påpekande till omnämnandet av deltagare i arbetet med rödlistan. Inom den grupp som arbetat med fjärilar har fler personer än de som upptagits deltagit i arbetet: Clas Källander och Göran Palmqvist ska därvid särskilt omnämnas.

Kunskapsläge och scenarier

Flera grupper, däribland de allra största, är knappast representerade i rödlistan på det sätt som kan antas vara motiverat. Kunskapsläget om insekterna är så otillfredsställande att det inte ens är känt på tusentalet när hur många arter som existerar i landet. Detta gäller t ex tvåvingarna (Diptera) med troligen närmare 6 000 arter, och steklar (Hymenoptera) med minst 9 000 arter i Sverige efter vad som kan uppskattas idag (Lars Hedström, pers. medd.). På dessa beräkningsgrunder har idag därmed 1,8 respektive 1,3% av arterna tagits upp på rödlistan. Som jämförelse är för de två bäst kända grupperna, skalbaggar och fjärilar, drygt 24 respektive 12% upptagna i rödlistan. En internationell jämförelse visar att ca 10-15% av arterna bedöms hotade på flera håll. Sveriges evertebrater tycks i så fall vara lika hotade som faunan i t ex tropiska länder. Ett grovt försök till extrapolering ger vid handen att totalt 3 000, kanske upp emot 5 000, ryggradslösa djur i Sverige kan, med en oförändrad hotbild, bedömas som nödvändiga att ta upp i rödlistor i takt med ökade kunskaper.

I en så pass omfattande rödlista som den nu utkomna kan det alltid finnas synpunkter på arturvalet och på hotkategoriseringarna. Kunskapsläget för det övervägande antalet arter är *de facto* besvärande dåligt, både vad gäller ekologiska krav och aktuella utbredningar. En stor brist är även att de statusbedömningar som idag görs för de olika arterna många gånger släpar efter flera decennier pga att så få övervakningar görs i landet. Endast en handfull hotade insektsarter studeras i större omfattning idag. Listorna kan under överskådlig tid för de flesta arter således inte bli annat än bedömningar.

Allvarligt är också den bristande kunskapen om hur föroreningar i form av t ex surt atmosfäriskt nedfall kan tänkas påverka den terrestra faunan, påverkan på limniska arter är ju redan känd. Försurning som hotorsak är i stort sett inte alls redovisad för de terrestra arterna och hotbilden kan idag endast anas i generella drag. Botanisterna kan nu se negativa effekter av försurningen, bl a i form av att vissa örter i södra Sveriges ädellövskogar minskar till följd av markförsurning och ökat kvävenedfall. Även bärriset i våra vanliga barrskogar i de södra delarna av landet har konstaterats börja gå tillbaka av för stort kvävenedfall och gräs gynnas istället.

Mer spektakulära storskaliga förändringars inverkan, som en allmän uttunning av stratosfäriskt ozon genom utsläpp av stabila klororganiska föreningar (sk "freoner") har knappast någon börjat tänka på ännu. Betydligt mer påtagliga hot som ännu inte tas med i faunavårdsgruppens aktuella hotbilder utgör effekterna av för högt renbetestryck i fjällen samt minskande bete på Ölands alvar. Tids nog kommer arter knutna till även dessa områden tyvärr att behöva tas med i kommande rödlistor.

Biotopfragmentering och försämring av habitatkvalitet blir resultatet av dagens storskaliga rationella markanvändningsformer. Detta kan leda till en betydande påverkan av populationer på såväl lokal som regional nivå av arter med särskilda krav på sina livsmiljöer. Sverige har naturligt ett labilt väder med oregelbundna men återkommande "väderkatastrofer" i större eller mindre skala. I kombination med extrema vädersituationer eller andra miljömässiga förändringar kan man misstänka att den pågående fragmenteringen innebär en ökning av lokala populationers utdöenden. Överlevande populationer kan genom minskade möjligheter till spridningsvägar därigenom få det allt svårare att nykolonisera habitat och den ne-

gativa spiralen blir därvid självgenererande. Kanske Sverige av dessa orsaker i själva verket skulle behöva en högre ambitionsnivå för att klara säkerställandet av den biologiska mångfalden än länder med mer förutsägbart väder?

Lagstiftning och samhällsinsatser

Det är givetvis en viss tillfredsställelse att nu kunna skönja det samlade hotläget för landets ryggradslösa djur. Det är däremot nedslående att tvingas inse att läget i Sverige inte är påtagligt bättre än i betydligt mer kritiserade länder. Tyvärr möjliggör inte den svenska miljölagstiftningen något som helst skydd mot bokstavlig utrotning av arter ur landet på annat sätt än genom fridlysning mot jakt, insamling eller plockning. Dessa faktorer är mycket blygsamma hotorsaker i evertebratsammanhang, vilket tydligt framgår av rödlistan. Någon svensk motsvarighet till den mycket kraftfulla amerikanska "Endangered Species Act" finns överhuvudtaget inte i vår lagstiftning. Mot bakgrund av bl a detta och dagens kunskap om det samlade hotläget för faunan och floran är det högst anmärkningsvärt att det nyligen framlagda betänkandet till en samlad miljöbalk överhuvudtaget inte föreslår någon ändring i detta avseende när nu hela lagstiftningen på området ses över. Den enda ändring som föreslås är en utvidgning av fridlysningsinstitutet så att det på ett enkelt sätt även kan omfatta arter som landet i internationella överenskommelser förbundit sig att skydda, t ex i Bernkonventionen. Bland annat vattenlagen föreslås även fortsättningsvis stå utanför miljöbalken vilket kommer att konservera denna lag till att fortsatt vara primärt en exploateringslag, sannolikt med negativa effekter för alla vattenlevande arter som missgynnas av större eller mindre vattenföretag. Genom att hotläget inte minskar utan tvärtom kvarstår eller t o m ökar är det naturligt att betrakta våra beslutsfattares högtidliga deklarationer i olika officiella sammanhang om ett säkerställande av den biologiska mångfalden mest som tom retorik.

Det finns emellertid några få positiva tecken till en förändring. En ny skogsvårdslag är tagen av riksdagen där det i de inledande bestämmelserna sägs att miljö- och produktionsmålen ska väga lika tungt. Den befarade snabba minskningen av hävdade kulturmarker har hittills inte visat sig bli så dramatisk som de mest pessimistiska prognoserna antytt. Politiker och myndigheter har även i högre grad fått upp ögonen för de frågeställningar

Rödlistans arter: idag glest utspridda genom landet, i morgon isolerade i reservat? Foto: Bengt Oldhammer.

som har med art- och ekosystembevarande att göra. Dock kan konstateras att verkligt konkreta resultat ännu lyser med sin frånvaro.

Vi får hoppas att de naturvårdsintentioner som exempelvis skogsnäringen nu ger klart uttryck för verkligen genomförs. Säkerställandet av artmångfald och diversifierade ekosystem kräver emellertid långsiktig varaktighet. Tidsperspektivet är här 100-tals eller 1000-tals år och står därför över både politiska mandatperioder liksom variationer i konjunkturer och marknadspriser. Bevarande av kulturmarker i jordbrukslandskapet kräver helt andra insatser. Det är oklart om den fria marknaden kan klara detta utan samhällelig medverkan.

Fortsatt rödlistearbete — regionala listor

Den nya nationella rödlistan kan i praktiskt naturvårdsarbete ibland vara ett trubbigt naturvårdsargument eftersom hotsituationen för olika

arter kan variera högst betydligt i olika delar av landet. Regionala listor kan ge de rätta proportionerna på sådana förhållanden under förutsättning att de får rätt utformning. Behovet av regionala (länsvisa) rödlistor är helt klart mycket stort. Arbetet med att färdigställa sådana är därför något som bör prioriteras.

Den nya rödlistan över Sveriges evertebrater är redan idag ett betydelsefullt arbetsinstrument för såväl den ideella naturvården som för alla naturvårdsmyndigheter. Den är också ett mycket viktigt hjälpmedel för alla entomologer med intresse för naturvårdsfrågor. Studier utifrån listan kan generera ny väsentlig information om arters förekomster eller andra förhållanden som kan leda till förbättringar i kommande listor. Lämna därför all ytterligare information och synpunkter till databanken för hotade arter.

Slutord

Det är en ganska dyster bild som här målats upp. Samtidigt börjar kunskap och uppgifter om ryggradslösa djur i allt större mängd efterfrågas från olika håll i samhället. Ett ökat antal inventeringar görs och ett ökat antal projekt kring olika arters biologi och ekologi startas. Det finns dock ett stort behov av ny kunskap. Därför är det viktigt att ta vara på möjligheten att fortsätta öka kunskapen om de ryggradslösa djuren i vårt land. Det är framför allt genom ökad kännedom och insikt som möjligheterna öppnar sig för beslutsfattare och andra att vända utvecklingen. Bland annat detta kan göra alla arbetsinsatser, stora som små, ovärderliga. Det finns inte heller något motsatsförhållande mellan omdömesfullt insamlande och naturvårdsarbete, eventuella sådana tankesätt är mer orsakade av bristande ekologisk kunskap hos bl a en och annan naturvårdstjänsteman.

Låt dina insamlade data eller studier komma till användning. Har du inga idag, börja arbeta med att ta fram dem. Uppgifter och kunskaper inom entomologins område finns det oändliga behov av.

Nils Hydén

Föreningsmeddelanden

Från Entomologiska föreningen i Stockholms förhandlingar året 1992

27.01 Framlidne prof Viktor Butovitsch's minne hedrades med en tyst minut. Stanislav Snäll informerade om en ny entomologisk förening i Ungern. Verksamhetsberättelsen 1991 behandlades. Michael Fibiger redovisade de senaste årens nytillskott i Danmark av storfjärilar samt om västpalearktisk zoogeografi.

24.02 Framlidne Anders H Törnvalls minne hedrades med en tyst minut. Verksamhet och budget 1992 behandlades. Henrik Waldenström, Gunnar Sjödin och Lars-Åke Janzon informerade om Naturens Hus och Ekoparken med vädjan om inventering av den sistnämnda.

30.3 Kjell Antonsson berättade om skalbaggar och deras miljö i östgötsk lövskog. Resultat och balansräkning godkändes. Val: Håkan Elmquist v. ordf. 2 år, Per Lindskog och Stanislav Snäll bägge ledam. 2 år, Julio Ferrer suppl. 2 år, Göran Hagerum och Hans Karlsson, bägge rev. 1 år, Ove Altin och Erik v Mentzer, bägge rev. suppl. 1 år. Nils Linnman. Edvard Sylvén, Göran Palmqvist och Hans Bartsch till valber. 1 år med Hans Bartsch som sammankallande. Tor-Erik Leiler överlämnade brevväxling kring skalbaggsetiketter, och rapporterade om skalbaggen *Aphtona pallida* abb *geranii* från Öl/Kastlösa, 62.06.17 = ny art för Norden. Torbjörn Ramkvist skalbaggarna *Philonthus* sp (ny art), juli 91 och *Clambus nigrellus* Reill, bägge från Sö/SÖ Berga.

27.04 Stanislav Snäll rapporterade långhorningskalbaggen *Chlorophorus varius* från en blomsteraffär i Nb. Nils Linnman och fem andra entomologer redogjorde för en inventering av Karins Mosse på Lidingö.

28.09 Framlidna entomologerna Bo Tjeder, Kjell Ander och Mauritz Carlberg hedrades med en tyst minut. Nils Linnman rapporterade skalbaggen *Cyptophagus lycoperdi* som ny för Up. Karl-Johan Hedqvist visade blomflugan *Callicera spinola*, ny för landet, också från Up.Urban Wahlstedt visade getingen *Dolichovespula loekenae*, nyfynd i Jä. Han visade även Per Broströms i Vika fynd av ett getingbo med arbetare av *D. saxonica*, drottning av *D. adulterina* och dessutom do av *Vespula austriaca* (!). Göran Palmqvist hade lyckats kläcka igelkottspinnaren *Acerbia alpina*. Klas Källander rapporterade fjärilen *Agephila latistrata* från Maglehem i Sk som ny för landet.

26.10 Hans Bartsch rapporterade 2 flugfynd från Hansta, nämligen *Leiops vittata*, ny för Up och *Criorhina ranuncli*, som ansetts vara utdöd i Sverige. Göran Sjöberg visade och höll föredrag om regnskogens utrotningshotade jättefjärilar.

30.11 Hans Bartsch rapporterade 2 för landet nya flugarter, nämligen *Cheilosia uviformis*, 10 juni 91 och 30 maj 92, Up/Simpnäs, och *C.latifascies*, 21 juni 90,